

УДК 398(=161.2)(092):373.3/5.091.2
DOI: 10.31499/2307-4906.4.2020.224180

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ ДОРОБОК М. ЛЕОНТОВИЧА У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Терешко Інна, кандидат педагогічних наук, декан факультету мистецтв, доцент кафедри хореографії та художньої культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: art_dekanat@meta.ua

Пшемінська Лариса, аспірантка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-7489-0013

E-mail: larisapsheminska@ukr.net

У статті визначено методичні концепти організації, запису, обробки та документування фольклору видатним українським композитором, диригентом, педагогом Миколою Леонтовичем. Розкрито інтерес митця до народної пісні, досліджено його цілеспрямовану працю як записувача народних мелодій, означено підходи композитора щодо збирання, вивчення та популяризації фольклору України. Проаналізовано спогади друзів, учнів, що розкривають його багатогранну композиторську та фольклористичну діяльність.

Ключові слова: М. Леонтович, фольклор, народна пісня, фольклористична діяльність, запис, обробка, освітній процес, Нова українська школа.

M. LEONTOVYCH'S WORK OF FOLKLORE IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Tereshko Inna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Choreography and Arts, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: art_dekanat@meta.ua

Psheminska Larisa, Postgraduate Student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-7489-0013

E-mail: larisapsheminska@ukr.net

The methodical concepts of organization, recording, processing and documentation of folklore by the outstanding Ukrainian composer, conductor, teacher Mykola Leontovych are defined in the article. The artist's interest in folk songs is revealed, and his purposeful work as a recorder of folk melodies is studied. The composer's approaches to collecting, studying and popularizing the folklore of Ukraine are defined. The memories of friends and students, which reveal the composer's and folklore activities, are analyzed.

Much attention is paid to the definition of individual perception, techniques and methods of presentation of folklore in the professional activities of M. Leontovych, in particular, describes the diverse and multilevel system of the composer's creative approach to folk songs and outlines the leading role of folklore in music and aesthetic education. The article considers the national originality

of M. Leontovych's choral music, reveals the close connection of the composer's activity with the rich folk song culture of Ukraine, highlights the composer's innovative approaches to the embodiment of folklore in Ukrainian music, traces the artist's influence on the development of the choral miniature genre.

The paper presents a creative understanding of the folk song heritage of the composer and the use of its best examples in the education and artistic training of today's young generation. Some aspects of the development of professional skills of future teachers of music are highlighted. The use of certain forms, methods, techniques of educational activities contribute to the formation of students' readiness to use arrangements of M. Leontovych's song folklore in modern secondary schools in the context of the New Ukrainian School.

Keywords: *M. Leontovych, folklore, folk song, folkloristic activity, recording, processing, educational process, New Ukrainian School.*

Концепція Нової української школи – це якісно нова цільова програма розвитку загальної середньої освіти, що передбачає трансформацію змісту, організації освітнього процесу, дидактико-методичного його забезпечення, «підходів до оцінювання освітніх результатів у напрямі посилення особистісної орієнтації освіти, її розвивального, компетентнісного, демократичного характеру» [8].

Наростаючі тенденції глобальних і регіональних викликів, природних і техногенних катастроф, політичних і соціальних кризових явищ створюють загрозливу ситуацію до втрати власної ідентичності (мови, унікальної культури, історичної та фольклорної пам'яті, традицій поколінь) – важливих цінностей для виживання і цивілізаційного поступу українства. Тому побутування нематеріальної культурної спадщини України має стати закономірністю, що допоможе відтворити вічні загальнолюдські цінності, сприятиме соціальній згуртованості, підтримає українців у пошуку рішень численних сучасних проблем.

У вище згаданій Концепції зазначено: «Нова школа буде плекати українську ідентичність... Однією з ключових життєвих компетентностей, якими оволодівають учні у Новій українській школі – це обізнаність та самовираження у сфері культури, здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших» [10, с. 12]. Сформуванню такої творчої особистості здатний тільки той педагог, який сам опанував цінності національної культури, оволодів відповідним рівнем професійної майстерності та прагне до професійного вдосконалення. Адже Новій українській школі потрібний фахівець, який усвідомлює себе вчителем-новатором, провідником культури свого народу, знає і творчо розвиває здібності, таланти та можливості кожного учня.

У Державній програмі «Вчитель» зазначається, що «завдяки діяльності педагога реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні та примноженні культурної спадщини, формуванні людини майбутнього» [4].

Актуальним залишається питання осмислення важливості збереження фольклорної пам'яті для належного функціонування окремих видів (жанрів) народного мистецтва, зокрема пісенної творчості українського народу. Важливість дослідження і запису зразків фольклору українців полягає у його спрямуванні на збереження та відродження нематеріальної культурної спадщини, її ідентифікації, документуванні, дослідженні, популяризації. К. Д. Ушинський, підкреслюючи необхідність застосування фольклору у

вихованні підростаючого покоління, справедливо зауважував: «Є лише одна спільна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати вихователь – це те, що ми називаємо народністю. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Вітчизни, і ця любов дає вихователю правильний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її негативними природними, особистими, сімейними та родовими схильностями. Звертаючись до народності, вихователь завжди знайде відповідь і сприяння в живому та сильному почутті людини, яке діє сильніше від переконання, сприйнятого лише розумом, або звички, укоріненої страхом покарання» [17, с. 80].

Неодноразове звернення педагогів до народної творчості як до одного із провідних засобів формування особистості має давню методологічну основу. Дослідження А. Іваницького, М. Стельмаховича базувалися на філософському осмисленні етнічного музичного мистецтва як одного із головних компонентів культури. Адже народне мистецтво акумулює в собі відповідні знання, досвід, національні традиції і є дієвим виховним засобом. У цьому контексті естетичний потенціал народної музичної творчості вивчали Ю. Мандрик, Р. Ткач, Р. Дзвінка, Н. Кравцова, В. Лабунець, В. Лебедев та ін.

Народна пісенна творчість завжди була одним із важливих пізнавальних і творчих джерел для видатних представників української культури, зокрема діячів музичного мистецтва. Творчість українських митців, які зробили помітний внесок у практику збереження і популяризації народної пісні, тісно пов'язана з проблемою синтезу народно-пісенних витоків і професійного композиторського мистецтва. Особливу значущість проблема «композитор і фольклор» набуває у кінці XIX – першій половині XX століття. У цей час багато композиторів (М. Лисенко, В. Барвинський, А. Вахнянин, М. Вербицький, В. Верховинець, С. Воробкевич, П. Козицький, Ф. Колесса, О. Кошиць, С. Крушельницька, М. Лисенко, С. Людкевич, Л. Ревуцький, Д. Січинський, Я. Степовий та ін.) стають учасниками фольклорних експедицій і знаходять у традиційній культурі натхнення. Дослідниця В. Кузик, актуалізуючи увагу на безперервності творчого процесу, на значенні постаті митця в різних періодах історії, зазначає, що «кожна культура, як і кожна людина є неповторним, унікальним і оригінальним явищем світу... Іноді окрема постать митця набуває з часом значення загальнолюдського символу, що не тільки визначає світогляд певного історичного періоду, але й стає певним духовним орієнтиром нації. Для українського мистецтва таким духовним батьком на початку XX століття був Микола Леонтович. Саме він став тим духовним лідером, який своїми творами зумів довести усьому світу, що український фольклор – це справді унікальне, самобутнє й неповторне явище, і ним потрібно пишатися» [11, с. 4–9]. Пошукова фольклористична діяльність стала для композитора джерелом творчого переосмислення народнопісенного скарбу українського народу та визначила внесок М. Леонтовича у збереженні фольклорної пам'яті українців.

Вивченню фольклорно-музичного аналізу хорових обробок М. Леонтовича присвячені дослідження М. Вериківського, М. Гринченка, В. Дженкова, В. Дяченко, Н. Семененка, В. Кузика та ін. Вплив фольклору на стиль композитора досліджували В. Іванов, А. Іваницький. Аналізували гармонічну мову та прийоми поліфонічного викладу митця Н. Горюхіна, Н. Герасимова-Персидська та ін. С. Орфесєв у книзі «М. Леонтович і українська народна пісня» дійшов висновку, що обробки українських

народних пісень, що становлять основу творчості композитора, мають незаперечне право на світове визнання» [15, с. 5]. На думку М. Гордійчука, обробки народних пісень М. Леонтовича – це «глибоко оригінальні, індивідуально неповторні твори, створені на основі активного перетворення народних пісень» [3, с. 52]; О. Коменда наголошує, що «феномен М. Леонтовича не може бути зрозумілим поза згадками про його інтерес до народної пісні і цілеспрямовану працю як збирача і записувача народних мелодій» [9, с. 239]. Дослідження фольклористичного доробку Миколи Леонтовича дозволить глибше і багатогранніше уявити творчу лабораторію композитора.

Мета статті – розкрити теоретичні, змістові, організаційні й методичні засади збирання та обробки фольклору М. Леонтовичем та окреслити їх значення у контексті НУШ.

Педагогічно-композиторська діяльність Миколи Леонтовича тісно пов'язана з народною творчістю. Композитор збирав і вивчав пісенний фольклор та на його основі створив численні хорові твори. Дослідник життя і творчості Миколи Дмитровича А. Завальнюк зазначає: «Леонтович – ціла нова епоха. Він надзвичайно тонко розумів народну душу і вмів талановито передати характер пісні. Його обробки народних пісень ніякою мірою не можна назвати “обробками” – це самостійні художні твори, для яких музика народної пісні дає лише певний ґрунт, кожен з них – окремий твір, окремий зразок, оригінальна музична форма» [6, с. 134].

М. Леонтович був зачарований світоглядом, мудрістю, світом народної пісні українців. За згадками композитора: «Досліди у народній музиці викликають до життя нові форми гармонії та контрапункту, що органічно зв'язані з народною піснею, бо пісня як художній удосконалений твір дає не тільки одну мелодію, але таїть у собі всі музичні можливості (гармонію, контрапункт та ін.). Вміти записати її та відчувати все, що вона може дати для музики в широкому смислі слова, – це необхідна чергова справа» [12, с. 159–160]. Пошукова діяльність та обробка пісенного фольклору стали важливими справами для педагога-композитора.

Упродовж життя Микола Леонтович зібрав власну колекцію різножанрового пісенного фольклору. Ним записано календарні пісні (колядки, щедрівки, веснянки, купальські), родинно-побутові, соціально-побутові, історичні, жартівливі пісні, балади, псалми, поодинокі голосіння та інші жанри, що увійшли до Першої та Другої збірки пісень з Поділля. Фіксувати пісні М. Леонтович починає у 15-ти річному віці, під час навчання у Кам'янець-Подільській семінарії (1892–1899 рр.). У період канікул, у с. Білоусівка Тульчинського району (куди у 1895 році переїхала родина Леонтовичів), ним було записано немало пісень від односельців, зокрема: «Ой з-за гори кам'яної», «Мала мати одну дочку», «Ой розвився», «Піду в садочок» (увійшли до «Першої збірки пісень з Поділля»), «Гаю, гаю, зелен розмаю», «Сивий голубочку», «Закувала зозуленька», «Ой, сів-поїхав», «За нашою слободою», «Ой на горі виноград», «Ой послала мене мати» (увійшли до «Другої збірки пісень з Поділля»). На Білоусівському ярмарку він записав від лірника Почаївську думу «Ой зійшла зоря вечорова» [6, с. 13–14]. За спогадами жителя с. Гришино Г. Давидова, «Микола Дмитрович охоче знайомився з тими, хто любив пісню (особливо з людьми поважного віку), і при нагоді, коли ті були в доброму настрої, настирливо просив їх щось йому проспівати. Той матеріал він обробляв у своїх творах» [12, с. 28]. У селі Чукові «він створив хор, оркестр народних інструментів, від місцевих жителів записував народні пісні, на основі

яких створював неперевершені хорові мініатюри» [1, с. 153]. У селі Мазурівка (у 1917 р.) записав від Маріанни Григорівни Плахотник пісні «Ой зірву я з рожи квітку», «Ой пряду, пряду» та різні весільні пісні. Зафіксував пісенний фольклор від жителів сіл Кобелівці, Орлівці, Журавлівці [14].

Аналіз посібника М. Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» переконує у тому, що у 20-х роках ХХ століття в Україні розвивалася своєрідна музично-педагогічна система, у якій особлива роль відводилася фольклору. Виховання молоді педагог-композитор пов'язував із народною піснею як найсправедливішим за своєю етичною і художньою суттю життєвим явищем. Тому, працюючи в жіночому епархіальному училищі, він постійно долучав своїх учнів, майбутніх сільських учителів, до пошукової фольклористичної діяльності. Адже відвідування та спілкування з респондентами, знавцями народної творчості, знайомило студентів із побутом села, його культурою, духовністю, дозвіллям. Це підтверджують спогади учениць. Олександра Суловська пригадує: «Невтомний збирач українських народних пісень, Леонтович напередодні канікул давав нам завдання: привезти йому (запам'ятати) мелодію старовинної пісні, яку співають у селі. Ученицям старших класів Леонтович говорив: «Ви будете переважно сільськими вчителями. Отож любіть і вивчайте пісні нашого народу» [12, с. 47]. Зі спогадів Оксани Врублевської дізнаємося, що були завдання, які стосувалися родинної обрядовості українців: «Микола Дмитрович завжди давав нам завдання на літо: ми мали записувати пісні, ритуал українського весілля тощо» [12, с. 35]. Кулішова Анастасія пригадує, що проблем зафіксувати різні фольклорні жанри не виникало, бо: «У той час у нас на Україні дівчата і хлопці, коли поверталися з роботи, співали пісень, а вечором на вигонах, на колодках, коло ставка та річки, дівчата та хлопці на кожному кутку співали до півночі. Весною співали веснянки, на Великдень, на Купала – колядки, щедрівки, весільні пісні. Співали всі. Записати тоді було легко всякому, хто тільки хотів» [13].

М. Леонтович розумів, що важливо записувати пісні під час виконання, щоб слово і музика не були відокремленими одне від одного, щоб можна було відчутися сенс, тон, ритмічність пісні, щоб зафіксувати її такою, якою вона живе в народі. Велику увагу композитор звертав на стилеві особливості виконання пісні: у якому тоні вона співається (високому, низькому), у якому темпі, у якому тембрі тощо. Тож М. Леонтович зацікавлював учениць дослідницькою роботою з обстеження й відродження місцевого пісенного фольклору, знайомив із творчими виконавськими традиціями свого краю, навчав культурі спілкування з носіями фольклору, формувалася художній смак та спонукав до усвідомлення естетичної самодостатності народної пісні, розуміння її місця у народній традиції. Особисто знайомлячись із зразками пісенного фольклору, учні краще пізнавали природу народної пісні, розширювали знання про тематичну та жанрову різноманітність її поетичних, регіональних, мелодичних особливостей, звукоутворення та голосоведіння, специфіку манери виконання тощо.

Шанобливе ставлення до народної творчості склало основу художнього світогляду композитора, сформувало підвалини його індивідуального стилю в обробці народної пісні. Форми роботи з фольклорним матеріалом можуть бути найрізноманітнішими – це пов'язано з деякими факторами, головними з яких виступають рівень авторського професіоналізму, особливості письма композитора і його творчі пріоритети, а також образно-художній зміст і стилістичні особливості використовуваних джерел [17].

Індивідуальне сприйняття, прийоми і способи презентації фольклору у творчості М. Леонтовича дозволяють говорити про досить складну, різноманітну і багаторівневу систему художнього підходу композитора до обробки народної пісні. А. Завальнюк стверджує, що «підхід М. Леонтовича до фольклорного матеріалу був глибоко своєрідний. Творче зерно та концептуальну ідею він брав не від окремої народної пісні чи мелодії, а від цілого жанрового циклу фольклору. Так, календарно-обрядові “Кривий танець”, “А вже весна”, “Воротар”, “Гра в зайчика” відтворювали образи хороводу і народних ігор. Крім того, він образно передавав у музиці “етнографічний пейзаж”, зображуючи звучання конкретного кобзарського або лірницького інструменту. Наприклад, початок “Дударика” імітує кобзарську дуду. Такими знахідками проникнута більшість його обробок» [6, с. 8].

Вивчення і популяризація української народної пісні продовжувалася у створеному М. Леонтовичем жіночому хорі. «Пісня як художній удосконалений твір дає не тільки одну мелодію, але таїть у собі всі музичні можливості (гармонію, контрапункт та ін.). Вміти записати її та відчути все, що вона може дати для музики в широкому смислі слова, – це необхідна чергова справа» [6, с. 48] – головний принцип Миколи Леонтовича у художньому опрацюванні народної пісні. Учителю широко застосовує його для досконалості хорової техніки. Не порушуючи музичної природи пісні і закономірностей національного стилю, він розкриває її зміст прийомами і засобами класичної гармонії та контрапункту, збагачує структуру, ладово-інтонаційний стрій, відтворює характер і специфіку образів.

Характерною особливістю хорових мініатюр М. Леонтовича є рельєфність і пластичність мелодійних голосів, які відрізняються повною інтонаційно-ритмічною свободою і самостійністю, що властиво багатоголосю народної пісні. З музичної природи фольклорної мелодії виростає специфічна натурально-ладова гармонізація хорових мініатюр композитора з акцентуванням таких властивостей натуральних ладів, як варіантність і ладова змінність. Одним з найбільших досягнень композитора в обробці народних пісень вважаємо куплетно-варіаційну структуру. Її можна назвати вищим виявом творчого перевтілення принципу імпровізаційності виконання, яке властиве українській народній музиці. Як стверджує дослідник А. Завальнюк, обробки М. Леонтовича «насичені, здавалося б, діаметрально протилежними якостями: складністю і простотою, мудрістю і наївністю, символікою і реалізмом, узагальненістю образного змісту і глибиною підтексту, об'єктивністю епосу і характерністю портретних зарисовок та динамікою дії драми, історичною вірогідністю пісні і сучасністю почуттів, що зазвучали в обробці» [7]. Таким чином, підхід композитора до обробки фольклорного матеріалу базувався на збереженні жанрових ознак і мелодичного малюнку народної пісні та передачі найтонших нюансів художнього образу народної творчості.

Слід визнати, що навіть порівняно нечисленні з позиції сьогодення фольклорні матеріали, записані та оброблені М. Леонтовичем, представляють неабиякий інтерес для сучасної мистецької освіти. У практику НУШ введено найкращі обробки народних пісень «Щедрик», «Женчичок-бренчичок», «Грицю, Грицю до роботи», «Діду мій, дударіку», «Гра в зайчика», «Козака несуть», «Пряля», «Ой, лис до лисиці», «Їхав козак на війноньку» та інші. Усі твори доступні за формою і змістом, добре сприймаються на слух, не складні у виконанні, насичені елементами драматизації та

інсценізації, мають виховне значення, вражають щирістю та безпосередністю.

Праці М. Леонтовича з педагогіки та методики музичного виховання («Нотна грамота», «Підручник для навчання в школах народних», «Практичний курс навчання співу в середніх школах України»), в основу яких покладена ідея музичного фольклору, мають велику цінність для сучасного вчителя. Використовуючи матеріали книг, можна легко навчити дітей основам музичної грамоти, ознайомити учнів з різними жанрами української народної пісні (веснянками, побутовими, історичними, дитячими піснями-іграми), спонукати до самостійності і активізувати власну творчість.

Врахування фольклористично-пошукового та педагогічного досвіду композитора може стати вагомим підґрунтям для:

- нагромадження навчально-методичного матеріалу для подальшого використання пісенного фольклору в освітньому процесі НУШ;
- організації пошукової фольклорної роботи;
- написання (укладання) інтегрованих програм і підручників для сучасних закладів освіти;
- проведення інтегрованих занять;
- пошуку нових форм, методів, прийомів педагогічної практики, від яких залежатиме розвиток творчості учнів, активізація їхньої розумової діяльності та прагнення до пізнання національної культури.

Тож постать М. Леонтовича – гарний приклад молодому поколінню для наслідування. Використання обробок народних пісень композитора на заняттях у Новій українській школі збагатить світогляд учнів, спонукатиме їх до художньо-творчого самовираження, виховуватиме громадянина своєї держави, який поважає і цінує національну мистецьку спадщину.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективним є дослідження щодо розвитку професійних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема застосування таких форм, методів, прийомів освітньої діяльності, які б сприяли формуванню готовності студентів до використання обробок пісенного фольклору М. Леонтовича в сучасних закладах середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буко В. Мої три зорі... Вінниця: Нова книга, 2020. 208 с.
2. Горбенко С. Дитяче хорове мистецтво в Україні: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1999. 253 с.
3. Гордійчук М. Микола Леонтович. Київ: Музична Україна, 1977. 135 с.
4. «Вчитель»: державна програма. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-п1> (дата звернення: 5.08.2020).
5. Державний стандарт початкової освіти школи. URL: <https://www.schoollife.org.ua> (дата звернення: 5.08.2020).
6. Завальнюк А. Микола Леонтович: дослідження, документи, листи: до 125-ї річниці від дня народження. Вінниця: Поділля-2000, 2002. 256 с.
7. Завальнюк А. Ф. Особливості музичної творчості українського композитора Миколи Леонтовича. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/38/11> (дата звернення: 20.10.2020).
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 5.08.2020).
9. Коменда О. І. Постать Миколи Леонтовича у світлі концепції творчого універсалізму. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2017. Вип. 120. С. 225–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnmau_2017_120_14 (дата звернення: 13.11.2020).
10. Концепція нової української школи. URL: <https://www.slideshare.net/tsnua/ss-70132344> (дата звернення: 5.08.2020).

11. Кузик В. Комітет пам'яті М. Леонтовича як феномен доби Українського Відродження 20-х років ХХ століття. *Музично-педагогічна діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури*. Кам'янець-Подільський, 1997. С. 4–9.
12. Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали. Упорядкування, примітки та коментарі кандидата мистецтвознавства В. Ф. Іванова. Київ: Музична Україна, 1982. 238 с.
13. Музей-квартира М. Д. Леонтовича (Музей мелодії пісні «Щедрик»). Анкета по збору матеріалів з життя та діяльності композитора М. Леонтовича. Кулешова Анастасія Єфремовна, 1894 р.н., жительки села Гришино. Ф. 11. 3 арк.
14. Музей-квартира М. Д. Леонтовича (Музей мелодії пісні «Щедрик»). Анкета по збору матеріалів з життя та діяльності композитора М. Леонтовича. Поліна Константи́нівна Плахотник, 1901 р.н., жительки села Мазуровка. Ф. 17. 2 арк.
15. Нова Українська школа / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEWSCHOOL> (дата звернення: 5.08.2019).
16. Орфеев С. Д. М. Леонтович і українська пісня. Київ: Муз. Україна, 1981. 76 с.
17. Сердюк О. В., Уманець О. В., Слюсаренко Т. О. Українська музична культура: від джерел до сьогодення: монографія / Харків: Основа, 2002. 400 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2009/SERDYK_2002.htm#A_3 (дата звернення: 12.11.2020).
18. Ушинський К. Д. Виховання характеру. Яку роль відіграє народність у вихованні. *Вибрані педагогічні твори*. Київ: Радянська школа, 1949. С. 80–97.

REFERENCES

1. Buko, V. (2020). *Moi try zori...* Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
2. Horbenko, S. (1999). *Dytiache khorove mystetstvo v Ukraini*. K.: IZMN [in Ukrainian].
3. Hordiichuk, M. (1977). *Mykola Leontovych*. K.: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
4. Derzhavna prohrama «Vchytel». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-p1> [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity shkoly. URL: <https://www.schoollife.org.ua> [in Ukrainian].
6. Zavalniuk, A. (2002). *Mykola Leontovych: doslidzhennia, dokumenty, lysty: do 125-i richnytsi vid dnia narodzhennia*. Vinnytsia: Podillia-2000 [in Ukrainian].
7. Zavalniuk, A. F. *Osoblyvosti muzychnoi tvorchosti ukrainskoho kompozytora Mykoly Leontovycha*. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/38/11> [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 No 2145-VIII*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
9. Komenda, O. I. (2017). *Postat Mykoly Leontovycha u svitli kontseptsii tvorchoho universalizmu*. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*, Issue 120, 225–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnmau_2017_120_14 [in Ukrainian].
10. *Kontseptsiiia novoi ukrainskoї shkoly*. URL: <https://www.slideshare.net/tsnua/ss-70132344> [in Ukrainian].
11. Kuzyk, V. (1997). *Komitet pamiati M. Leontovycha yak fenomen doby Ukrainskoho Vidrozhennia 20-kh rokiv XX stolittia. Muzychno-pedahohichna diialnist M. Leontovycha v konteksti vidrozhennia natsionalnoi osvity ta kultury*. Kamianets-Podilskyi, 4–9 [in Ukrainian].
12. Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали. Упорядкування, примітки та коментарі кандидата мистецтвознавства В. Ф. Іванова. (1982). K.: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
13. Музей-квартира М. Д. Леонтовича (Музей мелодії пісні «Щедрик»). Анкета по збору матеріалів з життя та діяльності композитора М. Леонтовича. Кулешова Анастасія Єфремовна, 1894 р. н., жительки села Гришино. Ф. 11. 3 арк. [in Ukrainian].
14. Музей-квартира М. Д. Леонтовича (Музей мелодії пісні «Щедрик»). Анкета по збору матеріалів з життя та діяльності композитора М. Леонтовича. Поліна Константи́нівна Плахотник, 1901 р.н., жительки села Мазуровка. Ф. 17. 2 арк. [in Ukrainian].
15. Нова Українська школа / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska> [in Ukrainian].
16. Орфеев, С. Д. (1981). *М. Леонтович і українська пісня*. K.: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
17. Сердюк О. В., Уманець О. В., Слюсаренко Т. О. (2002). *Українська музична культура: від джерел до сьогодення*. Kh.: Osнова. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2009/S [in Ukrainian].
18. Ushynskiy, K. D. (1949). *Vykhovannia kharakteru. Yaku rol vidihraie narodnist u vykhovanni*. *Vybrani pedahohichni tvory*. K.: Rad. shk., 80–97 [in Ukrainian].